

Література:

1. Стратегія воєнної безпеки України : затв. Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21>
2. Богуцький П. П. Воєнна політика і система військової юстиції: синергія воєнної безпеки. *Наука і оборона*. 2022. № 1. С. 10–15.
3. Бублик О. А. Збройні Сили України як провідний суб'єкт забезпечення оборони держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 92–96.
4. Рахманов В., Ясенко С. Удосконалення освітньої діяльності для кадрового менеджменту в Збройних Силах України. *Військова освіта*. 2021. № 2 (44). С. 194–204.
5. Філіппова В. Д. Стратегічний механізм забезпечення національної безпеки. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. № 4.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-52>

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN CONSTITUTIONAL RIGHTS TO THE RESULTS OF CREATIVE ACTIVITY AND OTHER HUMAN RIGHTS

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОСТІ З ІНШИМИ ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Borzianytsia D. H.

*PhD Student
Kyiv University of Intellectual Property
and Law
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0009-0009-0275-4440*

Борзяниця Д. Г.

*аспірант
Київський університет
інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0009-0275-4440*

Право на результати власної творчої діяльності є складовою конституційного статусу особи, однак його зміст неможливо повноцінно розкрити ізольовано від інших прав і свобод. Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та встановлює право кожного громадянина на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Водночас практична реалізація цієї гарантії постійно перетинається з правом власності, свободою вираження поглядів, правом на інформацію, освіту,

працю, підприємницьку діяльність та свободою наукових досліджень [1; 2; 3].

Цей взаємозв'язок має подвійний характер. В одних випадках інші конституційні права посилюють гарантію, передбачену статтею 54 Конституції України. В інших – між ними виникає реальний конфлікт, який не може бути вирішений шляхом автоматичного надання переваги одному з прав. Саме другий аспект є особливо важливим для розуміння конституційної природи інтелектуальних прав.

Найбільш очевидним є зв'язок права на результати творчої діяльності з правом власності. Стаття 41 Конституції України прямо відносить результати інтелектуальної, творчої діяльності до сфери конституційного захисту власності. Це дозволяє автору або іншому правовласнику володіти відповідними майновими правами, використовувати створений результат, передавати права іншим особам та отримувати економічну вигоду від його використання.

Разом з тим повністю отожднювати право на результат творчої діяльності зі звичайним правом власності було б неправильно. Інтелектуальний результат має нематеріальний характер, може одночасно використовуватися значною кількістю осіб, а правовий зв'язок автора з твором не вичерпується майновою складовою. Саме тому поряд із правом власності зберігається особистий зв'язок автора з результатом його творчості.

Крім того, навіть майновий компонент інтелектуального права не є абсолютним. На відміну від матеріальної речі, виключне право на твір або інший результат творчості закономірно передбачає певні межі: строки охорони, випадки допустимого використання без згоди правовласника, освітні, інформаційні та інші винятки. У цьому проявляється одна з особливостей конституційної природи такого права: захист власності повинен співіснувати з необхідністю реалізації інших прав людини.

Найбільш показовим у цьому аспекті є співвідношення інтелектуальних прав зі свободою вираження поглядів. Творчість сама по собі є однією з форм самовираження. Літературний твір, музика, мистецтво, наукова публікація чи інший результат творчої діяльності можуть одночасно бути об'єктом інтелектуального права і способом поширення ідей, поглядів та інформації.

Звідси виникає певний парадокс. Свобода вираження поглядів сприяє створенню та поширенню творчих результатів, тоді як виключне право автора дозволяє в установлених законом межах контролювати їх подальше використання. У конкретній ситуації ці дві гарантії можуть діяти вже не в одному, а в протилежних напрямках.

Наприклад, журналістське цитування, пародія, сатира, критика або використання певного твору в суспільно значущій дискусії можуть зачіпати інтереси правовласника. Надмірно широкий захист виключного права у такій ситуації здатний обмежити свободу вираження. Водночас посилення на свободу слова не може автоматично виправдовувати будь-яке

використання чужого твору. Вирішення такого конфлікту потребує оцінки конкретних обставин та застосування принципу пропорційності [4; 5].

Право інтелектуальної власності виступає одночасно і гарантією свободи автора, і потенційним обмеженням свободи інших осіб. Конституційне регулювання має враховувати обидві сторони цього зв'язку.

Подібна проблема виникає у співвідношенні інтелектуальних прав із правом на освіту та доступом до знань і культури. Реалізація права на освіту значною мірою залежить від можливості використовувати навчальні матеріали, наукові публікації, літературні та інші твори. Водночас значна частина такого контенту є об'єктом авторсько-правової охорони.

Виключне право автора або іншого правовласника у цьому випадку має цілком зрозуміле обґрунтування: особа повинна мати можливість контролювати використання створеного нею результату та, за наявності відповідних умов, отримувати за це винагороду. Проте надмірне посилення такого контролю може об'єктивно ускладнювати доступ до знань, навчальних матеріалів та результатів наукових досліджень.

Саме звідси виникає потреба у винятках і обмеженнях авторського права для освітніх, бібліотечних та наукових цілей, а також у розвитку моделей відкритого доступу і добровільного ліцензування. Open Access та Creative Commons у цьому сенсі можна розглядати не як заперечення інтелектуальної власності, а як один зі способів, за допомогою яких сам правовласник визначає ширший режим доступу до свого результату [6].

Важливо, однак, не перейти в іншу крайність. Право на освіту або суспільний інтерес у доступі до знань самі по собі не означають, що результати творчої діяльності повинні бути безоплатно і безконтрольно доступними. Інакше зміст права автора може бути фактично зведений нанівець. Отже, і тут йдеться не про вибір одного права замість іншого, а про встановлення належного співвідношення між ними.

Не менш тісно право на результати творчої діяльності пов'язане з правом на працю та свободою підприємницької діяльності. У сучасній економіці інтелектуальний результат нерідко є безпосереднім продуктом професійної діяльності людини та одночасно економічним активом. Це особливо характерно для програмування, інженерної діяльності, дизайну, наукових досліджень, медіа, реклами та креативних індустрій.

У такій ситуації ефективний захист результатів творчої діяльності створює можливість їх комерціалізації, ліцензування, використання у підприємстві та залучення інвестицій. Тому інтелектуальні права безпосередньо впливають на реалізацію статей 42 і 43 Конституції України [1; 7].

Проте саме у сфері трудових відносин виникає ще один типовий конфлікт. Результат створюється конкретною фізичною особою, але може бути створений під час виконання трудових обов'язків, із використанням ресурсів роботодавця та в його економічних інтересах. Це ставить питання про співвідношення особистих прав автора і майнових інтересів роботодавця.

На практиці цей конфлікт не може бути вирішений лише формулою про те, що «всі права належать автору» або, навпаки, що все створене в межах трудової діяльності має автоматично належати роботодавцеві. Необхідним є достатньо чітке нормативне визначення обсягу прав кожної сторони, умов переходу майнових прав та збереження особистих немайнових прав автора. Саме юридична визначеність у цій частині є однією з передумов реальної реалізації відповідного конституційного права.

Окремий аспект становить співвідношення права на результат творчої діяльності та самої свободи творчості. Формально обидві гарантії закріплені в статті 54 Конституції України, але вони стосуються різних етапів одного процесу. Свобода творчості захищає можливість особи створювати нове без неправомірного втручання, тоді як право на результат виникає у зв'язку з уже створеним результатом.

Таке розмежування має практичне значення. Особа може мати належним чином захищене право на створений твір, але не мати реальної свободи його створення чи поширення через цензуру, адміністративний тиск або інші форми втручання. І навпаки, формальна свобода творчості мало що означатиме, якщо після створення результату особа фактично позбавлена можливості контролювати його використання та захищати своє право.

Тут особливо виразно проявляється зв'язок цього підрозділу з основною проблемою дослідження. Конституційне право на результати творчої діяльності не можна оцінювати лише за тим, чи передбачене воно статтею 54 Конституції України. Необхідно враховувати, чи забезпечує вся система пов'язаних прав реальні умови для творчої діяльності, визнання результату, його використання і захисту.

У цифровому середовищі цей взаємозв'язок стає ще складнішим. Один і той самий цифровий об'єкт може одночасно бути результатом творчості, об'єктом власності, інформацією, засобом вираження поглядів та навчальним матеріалом. Тому спроба захищати його лише в межах однієї правової категорії нерідко призводить до однобічного результату.

Наприклад, технічне блокування контенту може бути ефективним способом захисту інтелектуального права, але водночас здатне обмежити законне цитування, критику або доступ до суспільно важливої інформації. З іншого боку, необмежене поширення цифрового контенту під приводом свободи інформації може фактично позбавляти автора контролю над власним результатом. Це знову повертає до необхідності оцінки пропорційності конкретного способу захисту.

Конфліктний характер такого взаємозв'язку найбільш повно розкриває конституційний вимір інтелектуальних прав. Якби йшлося виключно про цивільно-правове право конкретного правовласника на конкретний об'єкт, питання значною мірою зводилося б до визначення суб'єкта права, обсягу його повноважень та способу захисту. Конституційна площина вимагає додатково оцінювати наслідки реалізації цього права для інших конституційно захищених інтересів.

Тому баланс прав у цій сфері не слід розуміти як абстрактний компроміс, за якого кожне право просто частково обмежується. Йдеться про необхідність у кожній конкретній ситуації встановити, яке втручання відбувається, яку легітимну мету воно переслідує, чи є воно необхідним і чи не покладає на носія іншого права непропорційний тягар.

Для української правової системи це питання є особливо важливим через те, що стаття 54 Конституції України прямо поєднує свободу творчості із захистом її результатів. Тому конституційний зміст відповідного права від початку передбачає не ізольовану охорону майнового інтересу, а взаємозв'язок свободи створювати, права на створений результат і можливості користуватися ним у середовищі, де одночасно реалізуються права інших осіб.

Звідси випливає і певний критерій ефективності механізму реалізації цього права. Недостатньо забезпечити лише сильний захист правовласника. Так само недостатньо створити максимально широкий доступ до творів і знань. Ефективним може вважатися такий механізм, який забезпечує автору реальну можливість здійснювати і захищати належні йому права, але водночас містить передбачувані та пропорційні правила вирішення їх конфлікту з іншими конституційними правами.

Таким чином, право на результати інтелектуальної, творчої діяльності є елементом не відокремленої системи «інтелектуальної власності», а загальної системи прав людини. Його зміст формується у взаємодії з правом власності, свободою вираження поглядів, правом на освіту і доступ до знань, правом на працю та підприємницьку діяльність, а також свободою наукової і художньої творчості [8; 9].

Для конституційно-правового дослідження принциповим є не сам факт існування такого взаємозв'язку, а те, що він часто набуває форми конфлікту декількох однаково захищених прав. Саме необхідність вирішувати ці конфлікти через правову визначеність, пропорційність та ефективні процедури ще раз підтверджує, що реальний зміст конституційної гарантії визначається не лише її нормативним закріпленням, а механізмом практичної реалізації.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966. Art. 19. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
3. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 17: The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific, Literary or Artistic Production of Which He or She Is the Author. E/C.12/GC/17. 2005. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2006/en/30798>

4. Ashby Donald and Others v. France, no. 36769/08, judgment of 10 January 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115979>

5. Case C-201/13, Deckmyn and Vrijheidsfonds VZW v Vandersteen and Others, Judgment of 3 September 2014, ECLI:EU:C:2014:2132. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-201/13>

6. Boyle J. The Public Domain: Enclosing the Commons of the Mind. New Haven: Yale University Press, 2008

7. Орлюк О. Управління правами інтелектуальної власності: монографія / В. С. Дроб'язко та ін.; за наук. ред. О. П. Орлюк; НАПрН України, НДІ інтелектуальної власності. Київ: Інтерсервіс, 2014. 175 с.

8. Helfer L. R. Human Rights and Intellectual Property: Conflict or Coexistence? Minnesota Intellectual Property Review. 2003. Vol. 5. P. 47–61.

9. Torremans P. (ed.). Intellectual Property Law and Human Rights. 4th ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2020.